

Põgenev luule

Tähelepanekuid ja märkmeid eesti insta- ja räppluulest

REBEKKA LOTMAN

Mihhail Gasparov lõpetab monograafia Euroopa värsikultuuri ajaloost tõdemusega, et igas kultuuris toimub pidev suulise ja kirjaliku luule interaktsioon: suuliselt loodud värsivormid (folkloor) sulandatakse kirjalikku luulesse, samal ajal kui kirjalik ehk raamatuluule laskub uuesti rahva hulka (Gasparov 1996: 295). Lüüriilise luule kui kunstiiliigi tähtsus on viimasel kümnendil, eriti viimasel viiel aastal jõuliselt kasvanud ning selle taga on just Gasparovi mainitud luuletüüpide, suulise ja kirjaliku lai levik. Ometi ei esinda suulist luulet enam folkloor, vaid suuresti räpp, ning kirjaliku puhul omandab raamatu kõrval üha rohkem tähtsust sotsiaalmeedia, ennekõike Instagram, ehkki ka raamatuluule on seoses viimasega tõusuteel. Mõlema luuletüübi populaarsus on kasvanud tänu uuele meediale: esimese platvorm on auditiivse ja liikuva pildi meedia (Soundcloud, Spotify, Youtube), teise omaks teksti- ja nii staatilise kui ka liikuva pildi põhine sotsiaalmeedia (algselt Tumblr, nüüd eelkõige Twitter, Instagram ja Facebook).

Artikli eesmärk on heita esmalt pilk uue aja luule esilekerkimisega seotud hoiakutele ja probleemistikule, seejärel visandada selle toimemehhanisme ja tunnustajooni. Analüüsis keskendutakse eesti instaluulele ja räpile, vaadeldes seda, kuidas need ingliskeelses kultuuriruumis esile tõusnud luule alaliigid on ka ühes pisemas kultuuris väikese ajanihke järel koha leidnud ning muutnud nii luule publikut, loojaid kui ka tähendusmehhanisme.

1. On see üldse luule?

Sotsiaalmeedia, iseäranis Instagrami luulele kohtab peamiselt kolme vaatenurka: esimese järgi see ei olegi päris luule, teine, vähemlevinud seisukoht leiab, et see päästab luule kirjandusliigina, ning kolmanda järgi pole tegu küll päris luulega, ent juhatab selle juurde.¹

Esimene vaatepunkt on levinud nii Eestis kui ka mujal. Hoiakut iseloomustava pealkirjaga artiklis „Vähesed loevad luulet, kuid miljonid loevad Rupi Kauri” vastandataksegi instaluulet pärisluulele (Rao 2017). Rebecca Watts (2008) on nimetanud instaluulet „kunstituks” luuleks, mis lähtub tarbimisühiskonna loogikast ning on suunatud müügile, st tegu ei ole enam kunstiiliigi, vaid tarbekaubaga.

¹ Probleemistik seondub omakorda harrastus- ja professionaalse luule vahekorraga, kuid Eestis ilmub ka esimest trükituna suhteliselt suurel hulgal. Siinse artikli raamesse ei mahu sotsiaalmeedia luule ja raamatuluule võrdlev kvalitatiivne analüüs.

Instaluulele kui ebaluulele osutavad ka ajakirjanduslikud katsed tõestada, et see ei ole päris luuležanr, vaid midagi, mida saab teeselda, st tegu on võltsinguga. Sellise eksperimendi viis läbi Kanada-Ameerika elustiili- ja kultuuriajakirja Vice ajakirjanik, et „välja uurida, kas Instagrami luule nõuab tõelist annet või on kogu asi pettus”, võttes enda sõnul halvima poeedi rolli, keda internet iial kohanud on. Nelja nädala jooksul avaldas ta Raven S. nime all Instagramis (@ravenstarespoetry) sada luuletust, mida olevat olnud uskumatult lihtne luua: „Polnud mingeid standardeid peale nende tahtliku puudumise.” Enda sõnul olid ta värssid täiesti ebasiirad, kuid tema poole pöördusid lugejad, kes olid saanud tema värssidest abi ehtsa hingevalu vastu. (Lloyd 2019) Kuu ajaga kogus ta üle tuhande jälgija, üks postitus sai keskmiselt 50 laiki, ühes populaarsematest, 187 meeldimisega palas küsis ta: „kas / see / on / luuletus?” On iseloomulik, et ta kasutas postitustes kirjutusmasina šrifti.

Sarnase katse tegi Eesti Ekspressi anonüümne ajakirjanik, keda intrigeeris selleks kohaliku instapoeedi Nete Tiitsaare edu. Tiitsaar oli kogunud tuhandeid jälgijaid, poseerides sensuaalselt nappides rõivastes ja kirjutades luuletusi, mis mõjuvat virgutavalt neile, „kes muidu ilukirjandust – ning iseäranis luulet – eriti ei loe” (Loog 2019). Ajakirjanik kirjeldas ühtlasi Tiitsaare retseptiooni sotsiaalmeedias: „„Päris” luuletajad ja kirjanikud panid Facebookis mõnuga teemale puid alla ja andsid üheselt mõista, et parimal juhul on tegemist eduka enesemüüja, mitte aga tõsiseltvõetava kirjaneitsiga.” Samuti andis ta selle instapoeedi teostele hinnangu, nimetades neid jutumärkides „luuletusteks”. Ajakirjandusliku katsena asus ta avaldama aadressil @grafomaniakk „üsna lihtsaid lauseid või kolme rea pikkuseid „luuletusi””, nt: „kui sul on sees / mustvalge film / siis ära loodagi / näha värvipilte”. Oluline oli postituste visuaalne pool: vaheldumisi pildid ja tekstid. Temagi sai lühikese ajaga üle tuhande jälgija. (#grafomaniakk 2019)

Väärrib tähelepanu, et esimest vaatenurka esindab ka Eesti kuulsaim instaluuletaja Lauri Räpp, vastandades päris- ja instaluulet ning kinnitades, et ise ta end poeediks ei pea: „Minu jaoks on poet Doris Kareva, Indrek Hirv või Betti Alver. Olen ise pigem asjaarmastaja.” (Ringvaade 2021)

Sageli ilmneb see vaatenurk akadeemilistes käsitlustes implitsiitselt, väljajätku kaudu, näiteks luule piiritlemises. Märt Väljataga (2021) algatas Loomingus mõttevahetuse XXI sajandi eesti kirjandusest, koostades Eesti Kultuurkapitali kirjanduspreemia nominentide ja laureaaside loetelu. Tulemuseks sai ta ligi poolsada nime, kellest luulekogusid on avaldanud 29. Tema hinnangul moodustavadki need autorid XXI sajandi eesti kirjanduse tuuma (Väljataga 2021: 1412). Tegu on tõepoolest auhinnatud luuletajatega, keda toetab kultuurkapital ning kelle luuleteoseid käsitletakse kesksena kohalikus kultuuriajakirjanduses. Instaluuletajad nende hulka ei kuulu, tõenäoliselt on nad kõrvale jäetud kui harrastajad.

Instaluule kirjandusteaduslikke uurimusi napib niisamuti. Digitaalse kirjanduse ja retoorika uurija Lili Pâquet on selle põhjuseks pidanud akadeemilise kirjandusteaduse hinnangut: tegu on liiga massiturule orienteeritud ning ebakultuurse loominguuga. „Selline elitaarne reaktsioon välistab intrigeerivad ideed luule kohta, mida on müüdud miljonitele lugejatele ajal, kui luule on väidetavalt kadumas.” (Pâquet 2019: 310–311) Eestis on digikirjanduse mitme aspektiga tegelenud Piret Viires,

uurides digimodernismi teket (Viires 2013), digitaalse kirjanduse periodiseerimist (Viires 2017) ning sotsiaalmeedia luule funktsioone ja peamisi tunnuseid (Viires 2020), millele tugineb osalt ka sinne analüüs.

Teist vaatenurka, et instaluule päästab luule kui kirjandusliigi, väljendab nt Alex Gurtis (2018) artiklis „Instaluule – polariseeriv uus luulestiil, mis tõstab luule uuesti esile”, mis algab lausega: „Luule on surnud, elagu luule.” Seega näeb temagi traditsioonilise raamatuluule ja instaluule vahel põhimõttelist erinevust. Siiski rõhutab ta, et ei tohiks vaielda selle üle, kas sotsiaalmeedias avaldatud värsid on luule, vaid pigem tegeleda selle uurimisega. „See stiil on nüüd kaanoniks kõikjal peale akadeemilise maailma ning saavutanud midagi, millest nad [kriitikud] võinuks ainult unistada – muutnud luule populaarseks.”

Sellegi lähenemisega kaasneb sageli negatiivne kriitika. Nii ütleb artikli „Kuidas Instagram päästis luule” juhtlõik: „Sotsiaalmeedia muudab luule tööstuseks” (Hill, Yuan 2018). Edasi toonitatakse, et legendaarsemad luuletajad on pidanud olema kahes rollis, teenima ametiga palka ning looma vabal ajal kunsti, nagu seda tegi arstina töötanud William Carlos Williams jne. Faith Hilli ja Karen Yuani hinnangul on Rupi Kaur toonud muutuse: alates tema esimesest luulekogust „Mesi ja piim” („milk & honey”, 2014, e k 2018) on ingliskeelses raamatuilmas saanud luule enim tõusvaks kirjastamiskategooriaks. Instapoetid on mitte üksnes luuletajad, vaid ka meelelahutajad; artiklis jõutakse tõdemusele, et vaatamata selle žanri kriitikale peabki luule, nagu igasugune kunstiliik, kohanema muutuva maailmaga (Hill, Yuan 2018). Siiski tuleb Eesti kontekstis märkida, et digimeedia autorid jäävad välja avalik-õiguslikust rahastamissüsteemist, nad ei ole saanud kultuurkapitali toetust ega kirjanikupalka, tõenäoliselt ei ole nad seda taotlenudki. Vaid üksikutel juhtudel – ennekõike Lauri Räpi puhul – saab rääkida müügitulust. Institutsionaalselt tunnustatud luuletajatel on aga võimalik luuletamisega teenida ka elatist stipendiumite ja kirjanikupalgana.

Kolmandat vaatenurka on väljendanud luuletaja ja luuleajakirja *The Rialto* toimetaja Rishi Dastidar: „Minu arust on suurepärane, kui inimesed loevad sotsiaalmeedias luulet, aga järgmine samm oleks lugeda rohkem luulet ja mõista, mis veel olemas on. Kaasaegsed *offline*-luuletajad on erakordselt elujõulised – see lihtsalt juhatub inimesi sinna maailma.” (Qureshi 2015) Eesti kriitikas esindab seda arusaama Hanna Linda Korp artikliga „Luuletu luule päästab luule”. Ta sedastab, et noored loevad küll luulet, aga mitte alati raamatust, vaid sotsiaalmeediast. Artikkel lõpeb tõdemusega: „Ma ei usu, et Instagramis lihtsa sisu ja vormiga luule lugemine vaesemaks teeb: lõpuks on instaluule üleminekuvorm lugeja, mitte luule seisukohalt, mistõttu võib ju loota, et luuletu luule päästab lõpuks luule” (Korp 2019). Seega väljendatakse siingi lootust, et lugeja pöördub „luuletu luule” juurest ühel hetkel päris luule juurde ning luule ise ei ole muutunud.

Seevastu suuline luulekultuur, räpp, on pärisluule osana enam tunnustatud ning eriti inglise keeles on selle poetikast ilmunud mitmeid põhjalikke monograafiaid (nt Pate 2010). Eestis mahukaid teadustöid räpi kohta veel ilmunud ei ole, eelkõige on sellega tegeletud bakalaureusetöodes, valmimas on vähemalt üks magistritöö.²

² Kristiane Pälli „Eestikeelsete räppteekstide kasutamine kirjanduse tundides III kooliastmes” on valmimas Tallinna Ülikoolis Joosep Susi juhendamisel.

Räpitemkstide kuulumist pärisluule hulka kinnitab aga kriitika. Otsesõnu märgib seda Jürgen Rooste (2017) Beebilõusta sõnaloomingu arvustuses, mis algab manifesteerivalt: „Räpp on vähemasti samavõrra luule, nagu kogu me rahvaluule.” Rooste sõnul ei ole ainult analüüsitaval autoril, vaid tema kaudu kogu räppluulel „oma koht eesti „kõrgpoeesias”. Nii et Liivi või Viidingu või Koidula või Kareva või Ehini kõrval on meil olemas ka Beebilõust, kelle jalajalg ja kolbakuju on noorele „luugejale”, luulestpuudutatule ehk tuttavamadki.” Erinevalt Lauri Räpist on Beebilõustal ambitsioon olla luuletaja: „Kusjuures, arheoloogilised kivistused näitavad, et Beebilõust ise on tos luuleloos ka teadlikult kohal. Esimesest luulekogust saati on ta öelnud, et tahab olla luuletaja. Ja ongi.” (Rooste 2017) Nii kuulub Rooste järgi räppluule korruga eesti suulisse ja kirjalikku luulekultuuri. Samuti pälvis positiivseid arvustusi „Eesti räpitemkstide kogumik” (2006) (nt Vaher 2006).

Ühel korral on räpiplaadi laulutekstidega ümbris koguni nomineeritud kulka kirjanduspreemia: Chalice'i „Taevas ja perse” (2007). Siiski oli see erand, mis pälvis palju tähelepanu. Žürii esimehe Sirje Oleski sõnul polnud tegu ainult suulise luule esiletõstmisega, vaid ühtlasi sihilikult väljakutsuva valikuga: „Chalice'i lisamine nominentide hulka peaks näitama, et on muusikat, mille puhul sõnad on trükitud luulega peaaegu võrdselt tähtsad. Samuti tundus see meile piisavalt intrigeeriva sammuna.” (Peegel 2008) Ometi on see jäänud üksikjuhuks ning kirjandusväljalt kipuvad räppluuletajad – nagu instaluuletajadki – kõrvale jääma, kui nad ei avalda oma tekste raamatuna.

Tõenäoliselt mängib räppluule omaksvõtmisel pärisluule hulka rolli see, et tegu on sotsiaalmeedia luulest tunduvalt vanema nähtusega: esimene eesti räppar Cool D andis plaadi välja 1994. aastal, kuid buum sai alguse kümme aastat hiljem, kui Chalice avaldas albumi „Ühendatud inimesed” (2003) ja Toe Tag uuenduslike riimidega plaadi „Legendaarne” (2004). Viimase kümne aasta jooksul on nii räpi kuulajate kui ka loojate hulga kasvu soodustanud uus meedia.

Need kaks eri suunda – instaluule ja räpp – on viinud luule kui kirjandusliigi laiema rahva, eriti noorema põlvkonna sekka, muutes riimimise ja luulelugemise nende seas populaarsemaks.

2. Arvud ja autorid

Luule uut tõusu ingliskeelses kirjanduses näitavad arvud. USA riikliku kunstikapitali (National Endowment for the Arts) uuring analüüsis ameeriklaste kultuuritarbimist kuni aastani 2017 (k.a). Kuni 2012. aastani oli luulelugejate arv pidevalt vähenenud: kui 1992 luges aasta jooksul vähemalt ühte luuleteost 17% küsitletutest, siis 2012. aastaks oli see arv kahanenud 6,7%-le. Ent siis hakkas digikirjanduse esiletõusuga nende arv uuesti kasvama, jõudes 2017. aastaks 11,7%-ni. Mis veel olulisem, toimus demograafiline nihe: suurima osa moodustab alates sellest ajast vanusegrupp 18–24 aastat, kelle seas luulelugejate arv enam kui kahekordistus. Luulet hakati märkimisväärselt enam lugema afroameeriklaste, aasia-ameeriklaste ja teiste mittevalgete rühmade seas, tõustes läbi aegade kõrgeimale tasemele. Samuti tõusis nende hulk

kõrghariduseta inimeste seas. (Maher 2018; U.S. Trends... 2018) Seega ei hakanud luule võitma tagasi vanu lugejaid, vaid laiendama haaret uute põlvkondade, rahvusgruppide ja eri haridustasemega inimeste seas.

Luule populaarsus on aga sellest ajast veelgi kasvanud, nt Suurbritannia raamatümüügi jälgija Nielsen BookScani andmeil tõusis aastail 2015–2020 luuleraamatute müük üle 40%, seejuures kuulus 41% ostjaist vanusegruppi 13–22 aastat ja olid valdavalt naissoost. Enim ostetud autor oli Rupī Kaur, kelle Instagrami kontol on 2022. aasta märtsikuu seisuga 4,5 miljonit jälgijat ning kellest on saanud maailma enim ostetud luuletaja Homerose ees. (Ferguson 2019) On huvitav, et kirjastajad seda luulepööret ära ei tabanud: kuna keegi Kauri avaldada ei soovinud, oli ta sunnitud oma esikkogu ise kirjastama. Teistegi müügiedukate luulekogude autoreiks on paljuski instapoeetid, ehkki populaarsed on ka nt Leonhard Coheni, John Cooper Clarke'i, Seamus Heaney, Carol Ann Duffy ja Homerose teosed (Ferguson 2019).

Digitaalses lugemiskeskonnas 24symbols, milles leidub üle 500 000 nimetuse, on samuti kirjeldatud instapoeetide esiletõusu viimase aja võimsaima trendina. Näiteks 2018. aastal olid viieteistkümnest enim loetud raamatust viis luulekogud. „Noo-red luuletajad tõestavad, et luule on endiselt elus ja terve ning on avanud ukse uuele ja laiale publikule,” märgitakse veebilehel ja kinnitatakse, et raamatute müügitabelite tippu jõuavad oma instaluule trükis avaldanud poeedid. (24symbols 2019)

Viimasel ajal on luulehuvi paisutanud pandeemia, nt veebilehekülje Poets.org külastatavus kasvas Ameerika luuletajate akadeemia presidendi Jennifer Benka sõnul 1. märtsist 2020 kuni 25. jaanuarini 2021 veerandi võrra. Ning USA presidendi Joe Bideni inauguratsiooniteremoonial loetud Amanda Gorman luuletus „The Hill We Climb” levis kulutulena tänu sotsiaalmeediale: ühe päevaga sai ta juurde 2 miljonit Instagrami-jälgijat ning miljonid jagasid seda luuletust Twitteris. Nii räägitakse luulereenessist, millele osutab kasvav lugejas- ja luuletajaskond, samuti luuleraamatute uus paigutus poodides: taas on need tagasoppidest välja toodud ja esiplaanile seatud (Hines 2021).

Eesti popimal instaluuletajal Lauri Rāpil on ligi 22 200 jälgijat,³ luuletusel meeldimisi enamasti vahemikus 1000–3000. Hariduselt on Rāpp turundusmagister ning tema kodulehe avatekst kuulutabki: „Otsid kogemustega copywriterit kes kirjutaks sulle kaasahaarava sisuga tekste? Sel juhul oled õiges kohas” (laurirapp.ee). Haikusid looval multimeediakunstnikul @aegruum on üle 10 000 jälgija, igal luuletusel tuhatkond, paiguti isegi üle 2000 vaatamise (tegu on videopostitustega), Elina Naanil (@kuu.elina) 6800 jälgijat, Gerda Laura Liivil (@gerdalaura) üle 3000, Susanna Maria Koortil (@hingepoesia) üle 1500 ja Monika Kuzminal (@monikakuzmina) üle 1000 jälgija. Järgmised kohalikud instapoeetid (@armutupostiljon, @sumemadepale, @luulestviidud, @luulelend, @ohakalind, @heraluule jne) nii menüü ei ole, samal ajal on nii instapoeetide kui ka nende publiku hulk aina kasvamas. Pidades silmas tänapäeva luule tiraaže (sageli u 300), on isegi 1000 jälgijat arvestatav huviliste hulk.

Kui siinse artikli kirjutamise ajal avaldas institutsionaalselt tunnustatud luuletajaist oma luuletusi Instagramis erandlikuna Tõnis Vilu (@t6nisvilu, 275 jälgijat),

³ Siin ja edaspidi jälgijate arvud ja tiraažid 1. märtsi 2022 seisuga.

siis selle toimetamisprotsessi ajal, 1. veebruaril 2022 tekkis sellele platvormile Doris Kareva nimeline ja tema loomingut avaldav konto (@doriskareva) – esimese poeetina Väljataga loetletud nimekirjast.⁴ Kareva kontol avaldatakse peaaegu iga päev tema varasemat luulet, kõik 26 veebruarikuist postitust pärinevad tema 1970-ndate loomingust ning on eristuva visuaaliga: pronksikarva kirjas ja kahekordses kuldraamis. Kui algselt tutvustas lehte lause „Doris Kareva looming”, siis märtsikuus täpsustus see: „Doris Kareva loomingu sõbrad”, rõhutades, et postitajaks ei ole siiski poeet ise. Jälgijate arv kasvab pidevalt, esimese kahe kuuga on neid üle 2800.

Lisaks tuleb mainida kalamburist Keiti Vilmsi (@keitivilms, Instagramis 16 600 jälgijat), kes postitab kalambuuride kõrval veidraid ja põnevaid keeleleide sõnaraamatuid, ajakirjandusest, poodidest ja mujalt, luuleklassikat ning unustatud autorite luuletusi, kirjandussoovitusi, samuti pildimaterjali. Oma Twitteri-postitustest avaldas ta raamatu „@keitivilms. Eesti esimene säutsukogumik” (2017), mida saatis müügiedu.

Nii nagu ingliskeelse maailma trend, on Eestiski tõstnud instapoeetid luule- raamatute müüki: esmalt tõlgituna Rupi Kaur, 2018. aastal Nete Tiitsaar, Lauri Räpi „Lihtsate asjade tähtsus” on alates ilmumisest 2021. aasta novembris kuni märtsini 2022 olnud nii Rahva Raamatu kui ka Apollo müügitabelites esikümnes, pikka aega seal isegi troonides. Seega on algupärane luuleraamat loonud pretsedendi ning müügieduga löönud kõmuteoseid, kokaraamatuid, investeerimisõpikuid jms. Märtsi alguseks on Lauri Räpi luulekogu trükitud neli tiraazi, kokku 10 000 eksemplari, millest on müüdud ligi 7000. Internetist raamatumaailma on astunud veel näiteks @aegruum („Aegruum”, 2020) ning Gerda Laura Liiv („Enne”, 2020), viimase teos on juba läbi müüdud. Piret Viires on näinud põhjusena, miks sotsiaalmeedialuuletajad avaldavad oma postitused trükiteosena, raamatu elitaarsust: „Autorid, kes avaldavad oma teoseid raamatuna, soovivad kuuluda eliiti, ja lugejad, kes loevad raamatuid, on eliitlugejad” (Viires 2009: 254–255). Nii leiavad uue aja poeedid enda publiku sotsiaalmeedias, kus noored veedavad palju aega, kuid soovivad pärast kuuluda ka traditsioonilise raamatuluule autorite hulka, tuues nõnda uusi lugejaid raamatute juurde.

Räpluule laia levikut sel sajandil soodustas esmalt Youtube. Uus räpilaine tekkis ühest küljest juba mainitud Toe Tagi ja Genka professionaalse räppmuusika mõjul, teisalt mängisid rolli harrastajad: varaseist amatöörklassikuist võib märkida nalja-artisti MC Vimpeli pala „Botased kuluvad” (2004, ligi 646 000 vaatamist) jt. Lisaks hakkasid Youtube’is nullinate lõpus ilmuma eestikeelsed räpilahingud, mida vaadates kasvasid üles tulevased noored räpparid. Edasisele kasvule aitasid kaasa muusikakeskkonnad Soundcloud ja Spotify. 2021. aasta novembris oli buumi algatajal Genkal Spotifys 18 000 kuulajat, viimase aja menukaimal räppartistil Nublul ligi 154 000 kuulajat (Soundcloudis tellijaid 6615), Pluutol üle 26 000 (Soundcloudis 3790 tellijat), \$ipelga 14-l üle 6000 kuulaja (tellijaid Soundcloudis üle 4000), väike pd puhul olid need arvud vastavalt 2565 ja 4400 jne. Ühtlasi troonivad emakeeles räppijad kohalikke muusikaedetabeleid (vt Nestor 2019).

⁴ Tõsi, mitmel teiselgi on konto, nt Aare Pilvel ja Carolina Pihelgal, aga nemad ei kasuta seda luuletuste postitamiseks.

3. Uue luule tähendusmehhanismid

Iga uus meedium – ajaleht, raamat, raadio, televisioon jne – teiseb paratamatult luulet ennast (vt ka Chasar 2020). Muutuvad selle tähendusmehhanismid: poetika ja pragmaatika, sh kommunikatiivne plaan ning tekstuaalsed suhted. Piret Viires (2020: 221–228) on eritlenud sotsiaalmeedia kirjanduse nelja tunnust: demokrati-seerumine (st kõik saavad avaldada), osaluskultuur, multimodaalsus ja efemeersus. Järgnevalt püüan Viirese käsitlust laiendada tuua esile mõningaid insta- ja räpp-luulele iseloomulikke jooni ja toimemehhanisme. Selleks olen eristanud üheksat omavahel rohkem või vähem põimuvat tasandit.

3.1. Üksikluuletuse primaarsus

Suurema osa luuleajaloost on lüürilises luules olnud esikohal üksikluuletus, mitte luulekogu kui tekstide kimp. Nagu on märkinud Kristi Viiding, on sel mõju luuletuse tähendusele: raamatus avaldatuna kuulub luuletus avaramasse süsteemi, on osa tervikust, mis moodustab omamoodi poeetiliste tööekspidamiste kogumi. Baltisakslastel toimus üleminek varauusaegses kirjanduses XVI ja XVII sajandil: XVI sajandil oli märksõnaks üksikluuletus, XVII sajandil tõusid keskmesse luulekogud. (Viiding 2021) Eestikeelses luules toimus muutus hiljem, XIX sajandi lõpus, ning isegi XX sajandi algul oli sageli primaarne ajakirjanduses ilmunud luuletus, alles seejärel ker-kis esile luulekogu. Suurema osa XX sajandist on aga olulised olnud luulekogud kui kontseptuaalsed tervikud, kuhu luuletus kuulub.

XXI sajandi sotsiaalmeedia luules on aga toimunud pööre tagasi üksikteksi juurde, muutes sellega taas luuletuse tajumise viise ja tähendust. Nii instaluules kui ka Soundcloudi suulises räpluules (muusikas räägitakse juba mõnda aega albumite-järgsest ajastust) on rõhk üksikteksil: lugejale/kuulajale esitatakse korraga üks teos. Kui raamatus avardab iga tekst sellega kõrvuti oleva luuletuse tähendust, tähtis on luuletuse positsioon kogumikus (märgilisel kohal algus ja lõpp), lisatähendust loob luulekogu raam, sh pealkiri, kirjastus jne, siis üksikteksi puhul on lugeja/kuulaja ees kohe tervik, mis on talle eraldiseisev elamus. Ehkki aina sagedamini avaldatakse sot-siaalmeedias ilmunu luulekoguna ja Soundcloudi palale järgneb kontsert või album, on üksikteos primaarne ja kogumik sekundaarne.

3.2. Kahesuunaline kommunikatiivsus

Traditsioonilise luuleteose kommunikatsiooniskeem on ühesuunaline, nagu on selle sõnastanud Roman Jakobson: saatja (luuletaja) saadab sõnumi (luuletuse) saa-jale (lugejale). Lisaks kuulub sellesse Jakobsoni järgi veel kolm luuletuse tähenduse mõistmiseks vajalikku osist: kontakt (luuletuse füüsiline kanal), kontekst (referent-siaalne tähendus) ja kood (keelekasutus, metalingvistiline tasand). (Jakobson 1960: 353) Ehkki Jakobsonil toimub kommunikatsioon suunaga autorilt lugejale, aitab tema kuuene jaotus esile tuua ka uue meedia luuleteksti ja selle kommunikatsiooni tähendusloomet.

Muutus on toimunud sidekanali (kontakti) teisenemise tõttu ning selle roll on nüüd tähtsam kui konventsionaalse luule puhul. Sidekanalite erinevad võimalused mõjutavad luuletuse ülejäänud tasandite tähendust ning omavahelist suhet. Näiteks tingib Twitteris luuletamine teksti pikkuse, Instagram mõjutab koodi, toonitades visuaalset aspekti, kasutatakse emotikone jne. Veelgi olulisem, muutunud on luuletuse kommunikatsiooniprotsess. Kui 1960-ndatel esile kerkinud lugejakeskse teooria järgi langes rõhk tähendusloomel autorilt lugejale (vt nt Iser 1974), siis sotsiaalmeedias on lugeja ja autori suhe kahe-suunaline, publik kuulub uuel moel teksti tähendusse: luuletuse osaks on ka lugejate antud laikide hulk ja kommentaarid, samuti autori vastused kommentaaridele. Lugeja on autoriga vahetus kontaktis ja temaga kohal samas meediumis, kus luuletus on esitatud. Nii on Viires sidunud sotsiaalmeedia kirjanduse osaluskultuuri mõistega: „Üheks oluliseks sotsiaalmeedia kirjandust iseloomustavaks osaluskultuuri ilminguks ongi interaktiivsus, autori ja lugeja suhte dünaamika – lugejate osalemine teoste kommenteerimises, oma arvamuse avaldamises või ka osavõtt teose loomisprotsessist” (Viires 2020: 223). Eesti instaluuletajad suhtlevad sageli postituste kõrval lugejatega, kas vastates kommentaaridele või neid laikides. Näiteks Lauri Räpp vastab vahel kommentaaridele sõnaliselt, kuid meeldivaks märgib neid pea eranditult, kinnitades oma heakskiitu lugejailt tulnud tagasisidele tema seinal. Kommentaarid hakkavad omakorda tähendust mõjutama, nt 31. augustil 2021 postitas Gerda Laura Liiv luuletuse kõnelemise võimatusest: „ei oska endast enam teistele rääkida / sisemine monoloog välja ei kostu”, ning selgitab sealjuures: „ma ei tea kuidas mul läheb ja mis ma teinud olen ja ma ei tea mida öelda”. Sellele vastab lugeja: „Vahel vaikus ütleb rohkem kui tuhat sõna ♥ või tuleb peale vaikust hoopis tuhat sõna!” Ning omakorda vastab luuletaja: „hästi öeldud! loodan, et need 1000 sõna on mu poole teel ✨” Niisugune autori ja lugeja suhtlus jääb luuletuse kõrvale, kuulub tähenduslikult selle juurde, laiendades selle tähendust.

3.3. Kohesed emotiivsed kogukonnad

Jakobsoni (1960: 354) mudelis väljendab saatja luuletuse emotiivset (ka ekspres-iivset) funktsiooni, esindades tema suhtumist sõnumisse, tema hoiakuid ja emot-sioone. Joep Leerssen (2021) on rääkinud emotiivsetest kogukondadest, mille on tekitanud lüürilise luule ühine, jagatud elamus: kui lüürilise luule vaikne lugemine kuulub erasfääri, siis selle performatiivne suuline esitus avalikku, mis loob emotiivse, jagatud elamusega kogukonna (nt laulupidu, pubis laulmised). Konventsionaalse kirjaliku luule puhul on sellise kogukonna tekkeks vajalik kooslaulmine. See lüürilise luule funktsioon on olnud esil rahvustunde loomisel romantilisel ajajärgul (Leerssen 2021).

Seevastu sotsiaalmeedia luule performatiivne efekt ilmneb juba teksti avaldamisel, (taas)luues ühtlasi koheselt emotiivsed kogukonnad: luuletaja-artisti jälgijad, tema kanali tellijad juba kuuluvad ühte kogukonda. Räppluule puhul kohtuvad need kogukonnad ka kontsertidel, mille publiku moodustavad suuresti nende artistide tellijad ja jälgijad veebikanalites. Lisaks toob kogukonda kuulumise, jagatud emot-

siooni uuesti esile kindla teose laikimine ja sinna meediakanali seinale avaliku kommentaari jätmine. Nt avaldas Lauri Räpp 1. mail 2021 luuletuse, mis algab: „mu kallid / kuidas sul seal läheb / meil siin vahtrad / tilguvad vett / jah, mu hää on veidi kähe / joon kummeliteed / kus tilgake vett”. Selle kohta kirjutab lugeja: „Nii, keegi peaks sellele luulele nüüd muusika looma”. Autor vastab: „See mõte mulle meeldiks. Ja mine tea, ehk keegi loobki 😊”. Teine lugeja lisab: „ma usun, et see on juba mitmeid südameid helisema pannud ja küll see muusika varsti südametest kostuma hakkab ka teistele”. Nii rõhutatakse kogukonnatunnet verbaalse sõnumina.

Nagu on uues meedias luuletuse kommunikatsioon mõlemasuunaline – mitte ainult autor ei kirjuta lugejaile, vaid lugeja osaleb samuti teksti tähenduse loomises –, nii on seda ka kogukonnatunne. Kate Kovalik ja Jen Scott Curwood on uurinud hoiakuid ja arusaamu noorte luuletajate (vanuses 13–25 aastat) seas, kes rõhutasid kogukondlikkuse tähtsust autorile. Uuritavaist 93% olid saanud oma luuletustele vastukaja, 89% andsid ise teistele tagasisidet; selle levinuim meetod oli kommenteerimine, teisel kohal privaatsed otsesõnumid autorile. (Kovalik, Curwood 2019: 190)

3.4. Uus lüüriline mina

Kahe eelmise punktiga seostub asjaolu, et lugeja ja luuletaja vahel on distants kahanenud, nii instaluules kui ka räpis on luuletaja isik varasemast vahetumalt kohal. Instaluule ei ole enam vahendatud looming, nagu professionaalse kunstniku kujundatud ja küljendatud luuleraamat, mille on välja andnud kirjastus ja mida ostetakse raamatupoest. Nüüd annab autor teksti enda kujunduse ja häälega otse adressaadile. See on vahetu suhtlus, kus esitaja pöördub otse oma auditooriumi poole.

Siinkohal võib eristada kolme suunda. Esiteks võimaldab Instagram täielikku anonüümsust. Kui trükiraamatuga on see pea võimatu (trükikoja arve eest tasumine, ISBN-i taotlus ja poodidega suhtlus nõuavad füüsilise isiku andmeid), siis sotsiaalmeedias saab endast luua vabalt valitud *persona*, keda teostatakse lüürilise minana ning keegi ei tea, kellele see hää kuulub. Selle kuulsaimaks näiteks on @aegruum.

Teisel juhul on, vastupidi, näha jõulist lüürilise mina sidumist autori isiksusega: loomingu postituste vahel jagatakse isiklikku teavet, sh avaldatakse pilte iseendast. See kehtib nii sotsiaalmeedia luule kui ka räpi kohta, nt Youtube'i räpparite tuntuks on suurt rolli mänginud artisti isik: oma kanaleis ei ole avaldatud ainult traditsioonilisi muusikavideoid, vaid ka videopostitusi, milles jagatakse oma hoiakuid, arvamusi, nalju ning selle kõrval muusikat, mida seostatakse otse artistiga. Kuigi teemad võivad olla ühiskondlikud, ja seda eriti suulises, rääpluules, on need autori väljendused ja arvamused, kõneleb tema hää.

Kolmandal juhul on autori isik teada, sotsiaalmeedialuuletaja võib jagada endast ka pilte, aga hoides seejuures oma eraelu, suhtumised ning poliitilised arusaamad luulekontost lahus. St konto ei ole anonüümne, aga poeet säilitab oma privaatsuse ega ava enda isiksust. Niisugune konto on Lauri Räpil, kelle luuletused väljendavad ajatuid teemasid ja seisundeid ega suhestu pea kunagi aktuaalsete ühiskondlike või poliitiliste, sageli polariseerivate küsimustega.

3.5. Eheduse intentsioon

Uue lüürilise mina juurde kuulub nii suulises kui ka kirjalikus sotsiaalmeedia luules eheduse rõhutamine. Tekstide poetikas ilmneb aga kaks eri suunda.

Kirjalikus instaluules leidub palju lihtsaid ja kulunud kujundeid. Ehkki autorid ja lugejad toonitavad tihti, et luuletused on kantud ehtsatest tunnetest, on seda kriitikas nimetatud hoopis kirjanduslikuks klišeeks või isegi plagiaadiks (vt nt Nohria 2020). Näiteks on Rupi Kauriga samal ajal Tumblri keskkonnas alustanud luuletaja Nayyrah Waheed süüdistanud Kauri plagieerimises, kuna tema võttis selles keskkonnas esimesena kasutusele mee-kujundi. Nii on instaluulet käsitledes korruga käibel mõisted *ehe* ja *plagiaat*.

Vastuolu on siinjuures vaid näiline: luuletusse pandud ehtsad ja vahetud tunded ei ole enamasti unikaalsed, vaid üldinimlikud ning neid on luules juba korduvalt väljendatud. Siin võib näha sarnasust rahvaluule vormelite poetikaga, mida on uurinud Milman Parry (1930) ning hiljem Albert Lord (1960), näidates, kuidas antiikluules ei ole eri autoritel ja kultuurides korduvate kujundite puhul tegu laenamise või plagiaadiga, vaid pigem suuliselt ringelnud vormelitega, mida Homeros jt poetid põimisid oma kirjalikesse teostesse. Parry (1930: 80) järgi on vormel „rühm sõnu, mida on regulaarselt kasutatud kindlates meetrilistes tingimustes antud olemusliku idee väljendamiseks”. Instaluule korduvaid kujundeid ongi õigem vaadelda sarnaselt rahvaluule vormelite poetikaga, tuues esile iseloomulikke mustreid, mitte analüüsida neid kui traditsioonilise raamatuluule võtteid. Erinevus võrreldes rahvaluulega on selles, et nüüd on vormelid seotud sageli tugeva autorikuvandiga. Kuid samal ajal ilmub Instagrami aina enam anonüümseid luulehäälid, kes neid vormeleid kasutavad, misjuures on paralleel rahvaluulega veel põhjendatum.

Kinnistunud kujundikeele kasutamise tõttu on instaluulet kerge parodeerida, seda ongi palju tehtud. Auhinnatud luuletaja Thom Young avastas sotsiaalmeediaga ühinedes, et kuigi tõsised ja tunnustatud poetid pälvisid üldiselt vähe tähelepanu, kogusid instapoetide tühised lühikesed luuletused tuhandeid jälgijaid (Flock 2017). Nii asus ta leheküljel @typpoet seda luule alažanri parodeerima ning see osutus menukaks: tal on üle 42 000 jälgija. Ingliskeelses luules räägitaksegi juba instaluule järgimisest – iroonilisemast, kõnekeelsemast, vaimukamast – põlvkonnast (Leach 2021). Lauri Räpi menuka raamatu ilmumise kuul, 30. novembril 2021 tekkis Instagrami tema parodeerija Lowry Kräpp (@lowry_kräpp), nimetades end „eesti parimaks iluluuletajaks” ja „TÜ jutundusmagistriks”. Tema luulepostitustes kohtab teeseldud sügavamõttelisust, nt „Vahel põlevad majas kõik tuled. / Elutoas, magamistoas, köögis, / sahvris, vannitoas / ja isegi tualetis. // Ka vanas, roostetanud, tuhmunud ja / mõranenud klaasiga tornilaternas / väreleb tuluke. // Kõik tuled on süüdatud, / aga ikka pole kedagi kodus. / Minugagi on sageli nii.” Siiski ei ole ta seni suurt populaarsust võitnud, tsiteeritud postitusel on kaks laiki, jälgijaid kontrol märtsi keskpaigaks 84.

Seevastu suulises luules tähistab ehedus kõnekeelsust, enda tsenseerimatust: räpp-poeet riimib, kuidas tahab, pannes riimuma sõnad, mida kuulaja poleks osanud riimipartneritena tajuda. Riimimise siht on pakkuda võimalikult üllatavaid

heakõlasid ning klišeede ja kulunud riimide kasutamine on tabu. Ehtsust märgib otsesõnu ütlemine, nagu asjad on.

3.6. Kindel hetk – efemeersus

Erinevalt raamatuluulest paigutub sotsiaalmeedias luuletuse avaldamine väga kindlasse aega ja ruumi. Luulekogude puhul tähendab ajaluule ajastu probleemidega suhestumist, sotsiaalmeedia luules aga valib luuletaja hetke, millal ta teksti lugejatele jagab. Sellega kaasneb teksti kaduvus: luuletus ilmub lugeja voogu, kuid sarnaselt muu sotsiaalmeedias avaldatuga vajub siis kogu muu infoga minevikku. Nagu Viires on välja toonud, peavad nii lugeja kui ka autor olema pidevalt liinil: autor nähtaval püsimiseks aina postitama, lugeja selle märkamiseks sotsiaalmeedia voogu jälgima. Nii märgib Viires sotsiaalmeedia luule ühe joonena efemeersust: „Pikaajalisus ja säilimine ei olegi sotsiaalmeedia keskkondadele iseloomulik. Sotsiaalmeedia kirjanduse efemeersus on ennekõike tehnoloogiliselt determineeritud ja seotud nende keskkondade ülesehituse ja kasutamise printsiipidega.” (Viires 2020: 228) Võib täheldada veel üht olulist muutust: kui varem määratles luuletajat silmapaistvaim osa tema loomingust, siis instaluule puhul tema viimane luuletus.

Ometi ei tegele suurima jälgijaskonnaga Eesti instapoeetid enamasti päevakajaliste teemadega, mida meedium peaks soosima, vaid eelistatakse n-ö ajatuud teemasid: tunded, seisundid, looduspildid. Seejuures populaarseimad poeedid Lauri Räpp ja @aegruum kasutavad igavikuliste teemade juures sõnavara, mis ei seostu ühegi konkreetse koha, sündmuse, nime ega ajajärguga, nt @aegruumi haiku 12. juulist 2020: „enese sisse / ehitan igaviku / täidan sinuga”. Samas Gerda Laura Liiv puudutab päevapoliitikat ja ilmutab ühiskonnakriitikat, nt uuele Eesti presidendile pühendatud luuletuses „ärge siis unustage / kui alar karis tööle hakkab”, samuti „koroonateine laine” jne. Üheks läbivaks teemaks on luule olemus, nt Elis Laulniit (@ohakalind) küsib: „kas luuletajal olema peab hääl / miks ma luul / kui tühi tuul / lihtsalt uluda või välja pääl?”

Seevastu räppluule kasutab ohtralt pärisnimesid, kohti, viiteid päevapoliitikale ja muudele aktuaalsetele teemadele, ootamatuid sõnu (mis pakuvad värskeid riime) ning selles väljendubki ajaluulet läbi lüürilise mina prisma.

3.7. Lühidus

Uues meedias vaid hetke esil olevad tekstid on enamasti lühikesed, see kehtib nii sotsiaalmeedia kui ka räppluule kohta. Osalt võib näha Twitteri mõju – algselt sai seal esitada kuni 140 täheruumi pikkuseid tekste –, kuid postituste lühiduse Instagramis tingib ka see, et kiri peab olema piisavalt suur nutitelefonist lugedes. Enamasti on luuletustel alla kümne värssi, pikim üks postitus võib olla 16 värssi (neli neljarealist stroofi). Üksikuid pikemaid luuletusi on näiteks Lauri Räpp avaldanud mitme pildina ühes postituses.

Suhteliselt lühikesed on ka värsiread. Meetriliselt on haikude puhul tegu 5- ja 7-silbikutega, enim kohtab vabavärssi, sageli on värsireale paigutatud üks, kaks või

kolm sõna. Samas leidub nt Lauri Räpi instaluules rütmilis-riimilist värssi, valdavalt rõhkureid, samuti üksikuid jambe. Pikematele, nt nelikrõhkuritele on iseloomulik ühe rütmilis-riimilise üksuse jagamine eraldi värsiridadeks, nt „lumi on / ununenud / unistuste / tolm // sa ütlesid / kui tulid / saatjaks / lumetorm”. Kummaski stroofis on neli rõhulist positsiooni ning nende viimased ühesõnalised read riimuvad omavahel. Enamasti kasutab Rapp aga kahe- ja kolmejalalisi mõõte.

Ka räppmuusikalood on aja jooksul lühenenud: traditsioonilised palad kestsid 1990. aastatel 3–5 (või isegi kuni 8) minutit, hiljem sai radiostandardiks 3 minutit, nüüd on sotsiaalmeedias muusikat avaldavate artistide lugude pikkused tihti ainult 1–2,5 minutit. Näiteks Lil Tilli Soundcloudi laetud palade keskmine kestus on täpselt 2, Pluutol 2,4 minutit. See järgib üldisi muusikatööstuse trende, nt 2019. aasta Billboardi edetabeli esisaja keskmine pikkus oli pool minutit lühem kui aasta varem (Trust 2019).⁵

3.8. Uued tekstuaalsed suhted

Eelmise sajandi viimane, postmodernne luulepööre toimus ennekõike kirjandusväljasisese mänguna: postmodernse luuletuse tähenduse ja mehhanismide mõistmiseks on vaja tunda dekonstrueeritavaid struktuure, nende intertekste jne. Digiajastu luules on tekstuaalsed suhted muutunud, kuid suulises ja kirjalikus luules erineval moel.

Sotsiaalmeedia kirjalikku luulet iseloomustab intertekstide asendumine paratekstidega, kuhu kuuluvad varasemast enam luuletaja isik, tema kommentaarid, luuletekste teiste postitustega siduvad teemaviited, inimeste ja kohtade märgistamine. Omamoodi võib Lauri Räpi postitusi võrrelda Dante Alighieri prosimeetrumis, st luule- ja proosateksti kombineeriva teosega „Uus elu ehk Vita Nova”: nagu Dante kirjeldas sonettide, kantsoonide ja ballaadi juures, milliste tunnete ja mõtete ajal, mis sihiga oli ta mingi luuleteose loonud, nii lisab Rapp tihti Instagrami postitusele selgituse, mis kuulub tähenduslikult selle teose juurde. Näiteks avaldas ta 1. oktoobril 2021 korraga kaks luuletust, kirjutades postituse kõrvale kommentaariks: „Õues on oktoober ja suvest on järel vaid rooste. Õhus on ahjusuude vingune hingus ja mõni varahommik juba krõbiseb jalge all. Sügismõtted on magusad nagu mõru šokolaad ja ümbritsev nukker ilu inspireerib. Need lehesajused jalutuskäigud läbi madala sügisvalguse ja peopesi soojendav plekkkruus, kus auramas piparmünditee. Elu on ilus ja ilu on elus eneses. Jagage seda oluliste inimestega. Minu poolt täna alanud oktoobrisse teile kaasa kaks sügist tähelepanekut.”

Räpluulet võib üldjuhul pidada sotsiaalmeedia luulest mängulisemaks, selles kasutatakse rohkem keele võimalusi ning iseloomulik on tugev intertekstuaalsus, mida võib vaadelda autorite muusikavormis dialoogina. Näiteks juba mainitud MC Vimpeli lugu algab ridadega: „Jess palgapäev, ma lähen kohe lolliks, / panen vastu hambaid konduktorile trollis.” marp\$ vastab sellele oma loos „botased” ridadega:

⁵ Maailmamuusikas on siiski näha vastureaktsioone, nt vene populaarne räppar Oxxxymiron avaldas pärast aastatepikkust pausi 1. novembril 2021 laulu „Кто убил Марка?”, mis kestab 9,5 minutit ning mida on kuu aja jooksul vaadatud pea 15 miljonit korda.

„Jess palgapäev, ma lähen kohe holli, / panen vastu hambaid suva poserile sollis.” Siin võib näha paralleeli XVII sajandi Prantsusmaal moodi läinud riimimänguga *bouts-rimés*, kus tuli kirjutada sonett etteantud riimidele. Räpile ongi omane dialoogilisus, kuid suhtlus tekib eelkõige teiste samasse subkultuuri, mitte kirjanduskaanonisse kuuluvate tekstidega või osutatakse kaasaegsetele, ühiskondlikke protsesse esile toovatele pärisnimedele. Nagu on märkinud Heli Allik (2016: 57) räpluule poetikat uurivas artiklis, toob selle suulisus ühest küljest luulesse norminguvaba keelepruugi, teisalt teistsuguseid osutusi: „[---] Sandor Liive, vennad Paalbergid, Alex Kidd, R. Kelly, Dr. Dre, Jeffrey Dahmer, Sven Lõhmus, Zoolander, Marko Mägi, Birdman, Adebisi, Ciara, Jan Boklöv, Toomas Hendrik, Gay Rudy, õed Puugid ja printsess Fiona ei ole samuti just kõige igapäevasemad külalised eesti ilukirjanduse intertekstuaalses võrgustikus, vaid kuuluvad pigem Vösapetsi, krimikroonika, suusa-uudiste, Levika suitsunurga, arvutimängude, filmifoorumite, korvpalliülekanne, multikate ja Eurovisiooni maailma.” Seega ei asu räpluule intertekstid enamasti tavapärases kirjandusväljas.

Nii on uue aja luule kaotanud konventsionaalses raamatuluules hinnatud kihitud või teisisõnu, vabastanud lüürika kirjanduslikest sidemest. Sellele tendentsile juhib tähelepanu ka Väljataga, pidades aga silmas Värske Rõhu poeete, mitte raamatu- või kultuuriajakirjanduse väliseid autoreid. Ta viitab kirjandusloo laiali pudemisele, millest andvat tunnistust muu hulgas see, et noorteajakirja intervjuudes värske luuletajatega mainitakse harva kedagi vanemat kui fs või Sveta Grigorjeva. „Arvan, et varasemat kirjanduslugu ei tajuta ka enam linearsena, nii et üks kirjanik tuleks selles pärast teist: klassika ehk „kaanon” on nüüd ühekorraga olevikus kohal ühes suures muuseumisaalis, ilma et üks autor teisest „välja kasvaks”” (Väljataga 2021: 1415). Artikli lõpus tõdeb ta: „Igal juhul ei välista kunsti lõpp ja kunsti ajaloo lõpp uute kunstiteoste loomist. Need võivad lahutada meelt ja õpetada, aga neil puuduvad suuremad ambitsioonid. Võib-olla on nõnda küll alati olnud ning ülespuhitud jutud kirjanduse igavikulistest jms pretensioonidest on pigem ajalooline hälve. Kui nii, siis vähemasti luulel läheb eneseõigustamine raskeks, sest publikut, keda nüüdisaegsed värsid löbustaksid ja õpetaksid, ei ole palju.” (Väljataga 2021: 1419) Siiski, nagu eespool nägime, on just linearsusest pagenud luule viinud XXI sajandil luule uuele tõusuteele noorema publiku seas.

3.9. Visuaalsus/intonatsioon

Instagramis rõhutatakse erilisel moel teksti visuaalset esitust: iga luuletuse juurde kuulub lahutamatu selle kujundus. Sageli kasutatakse uue meedia eelseid lahendusi, viidates nii teose ehedusele: käsitsi joonistatud pilte (Rupi Kaur), väga levinud on kirjutusmasina šrifti imitatsioon (Lauri Räpp, Gerda Laura Liiv, aga ka väiksema jälgjaskonnaga autorid @_piskyy_, @punktitaluul jt). Selle eeskujuks on ilmselt 2009. aastast sotsiaalmeedias tegutsenud, 345 000 jälgijaga Tyler Knott Gregson (@tylerknott), kes on end Instagramis määratlenud luuletaja, autisti, budisti ja fotograafina. Ta ei avalda luuletusi mitte üksnes kirjutusmasina kirjaga, vaid ka kortsus või mõnel muul moel ehtsat paberit jälgendavas kujunduses. Nii lisatakse sotsiaalmeediatekstile

trükiraamatu tähenduskiht, ja veelgi enam: osutatakse kirjutusmasina ajastule, mis kannab endas „päris” asjade konnotatsiooni.

Šrifti tähtsust postituse juures on väljendanud ka kalamburist Keiti Vilms: „[---] kui ma postitan Twitterisse iseenda kalambuuri, siis ma tahan, et see oleks alati kindla šriftiga ja et selle taga oleks n-ö puhas valge leht.” Lisaks jagab Vilms sotsiaalmeedias äratuntavalt raamatute lehekülgi, et tekitada seal „teatav idee „raamatust””. (Allik 2018: 188)

Peale selle avaldatakse luuletuste illustatsiooniks pilte, fotosid nii endast kui ka luuletuses kujutatust. Visuaalse tähtsuse tõttu on Pâquet (2019) rõhutanud instaluules ühe vanima kirjandusliku võtte, ekfraasi esiletõusu. Instaluules esineb ka liikuvaid pilte. Rupi Kaur on 21. novembril 2021 postitatud luuletuses kasutanud enda häält ja animeeritud pilti, eesti instapoeetidest leiab dünaamiliselt esitatud, st heli ja pilti põimivas kujunduses luulet @aegruumi kontol. Piret Viires (2020: 224–227) ongi Pâquet’ eeskujul nimetanud digikirjanduse multimodaalsust üheks selle eripäraks.

Räpp seevastu mõjutab erilisel moel luule suulisust, tähtis on intonatsioon: suuliselt pannakse riimima asjad, mis kirjalikus luules ei riimu, st silmariimi asendab kõrvariim. Selleski oli teerajajaks Genka, riimides III-vältelise pearõhulise silbi I-vältelise rõhuta silbiga: „ja me pappi ei saagi / ja kas on vajaagi” (2004). Lisaks kohtab mitmel pool sõnade ja mittedõnade vahelist piiri: häält moonutatakse (nt *auto-tune*), nii et sõnad muutuvad onomatopoeetilisteks häälitsusteks.

4. Lõpetuseks

Oleme tunnistanud ühtaegu luule tähtsuse järsku kasvu ja teisenemist. Digiajastu luule on põgenenud akadeemilisest ja institutsionaalsest maailmast, tuues luule juurde uut publikut, eriti noorema põlve seas: räpp traditsioonilise suulise luule ehk folkloori positsioonil ja instaluule on asunud jõudsalt traditsioonilise raamatuluule kõrvale. Kui postmodernismis jõudis luule teatavasse elitaarsusse, siis XXI sajandil on see kirjandusliik vabanenud kirjanduse ahelaist ning tekkinud on uut liiki luule, mida sageli ei taheta luulena tunnistada – pigem vaadeldakse seda kurioosumi või nähtusena, mis ei kuulu päris luule valda, vaid on tarbekaup või meelelahutus. Muutus luule tähenduses ja kommunikatsioonis kaasneb uue meediaga paratamatult, vaatamata sellele, milline on interneti postitav luuletus. Ka klassiku luuletus võib Instagramis leida uue elu ja uued lugejad, aga ühtlasi siseneb see tekst uutesse tähendusemehhanismidesse. Ta vabaneb vanast süsteemist ning enam ei mängi sedavõrd olulist rolli selle kirjanduslooline kontekst: luulelugu, kirjandusvool, autori teised luuletused jne. Selle asemel hakkavad tähendusloomet määrama luuletuse jagaja isik, teksti jagamise hetk, kujundus, kogukondlikkus, luuletuse kõrvale postitatud teemaviited ja kommentaarid, laikide hulk, aga eelkõige luuletus ise. Uues lugemiskogemuses on esil afektiivne funktsioon. Seega ei pruugi sotsiaalmeedia luule olla kirjutatud teisiti kui konventsionaalne luule ega olla parem või halvem, vaid uue tähenduse annab kasutatav platvorm.

Instaluule ja räpp ei saa küll preemiaid ega riiklikku toetust, kuid toovad luule juurde uusi huvilisi, avardades ühtaegu nii selle lugejas-/kuulajaskonda kui ka autor-konda. See ongi luulele olemuslik: vallutada mitteluule alasid, murda välja neist raamest, mida tahetakse luulena näha. XX sajandil nihutati piire kirjandusprotsessi sisese mänguna, XXI sajandi digiajastu luule otsib teed traditsioonilisest kirjandusest välja.

Samas, värskest jõudis sellesse meediumisse, kus luuletused leiavad rohkem lugejaid kui raamatuluule, Eesti ühe tunnustatuima luuletaja Doris Kareva looming. Ehkki konto rõhutab keskendumist loomingule, mitte luuletaja isikule, samuti ei ole seal vähemalt seni astunud kommentaarides dialoogi lugejatega ning jälgitakse ise vaid ühte kontot – Eesti Kirjanike Liidu oma –, võib seda siiski pidada uute suundade alguse märgiks. Uue platvormi kasutamine mõjutab luulet, kuid luuletajad saavad nende meediumite tähendust ja mõju omakorda nihestada. Insta- ja räppluule tekstide mitmeaspektiline analüüs nõuab aga järgmisi artikleid.

Artikli valmimist on toetanud Euroopa Liidu Regionaalarengu Fond (Eesti-uuringute Tippkeskus) ning see on seotud Eesti Haridus- ja Teadusministeeriumi uurimisprojektiga „Lüürilise luule tegur väikeste kirjanduste kujunemisel“ (PRG1106). Autor tänab Piret Viirest, Joosep Susi ja anonüümset retsensenti paranduste ja täienduste eest.

VEEBIVARAD

Instagram.com
laurirapp.ee
Soundcloud.com
Spotify.com
Youtube.com

KIRJANDUS

- #grafomaniakk 2019.** Loe seda artiklit, kui tahad saada kuulsaks #instapoeediks (ja saada 160 laiki ühe päevaga). – Eesti Ekspress 31. XII 2019.
- 24symbols 2019.** InstaPoets are revolutionizing the genre. – 24symbols. <https://www.24symbols.com/24stories/en/instapoets-poetry-digital-age/>
- Allik, Heli 2016.** Selle maa keel. Eesti räppluule kõnest ja kurjast. – Vikerkaar, nr 3, lk 51–59.
- Allik, Heli 2018.** Kuhu ma peaksin liikuma, kui ma ei olegi mitte kuskil? – Tõlkija hääl VI. Eesti Kirjanike Liidu tõlkijate sektsiooni aastaraamat. Tallinn: Kultuurileht, lk 184–193.
- Chasar, Mike 2020.** Poetry Unbound: Poems and New Media from the Magic Lantern to Instagram. New York: Columbia University Press. <https://doi.org/10.7312/chas18894>
- Ferguson, Donna 2019.** Poetry sales soar as political millennials search for clarity. – The Guardian 21. I. <https://www.theguardian.com/books/2019/jan/21/poetry-sales-soar-as-political-millennials-search-for-clarity>

- Flock, Elizabeth 2017.** Why this poet is posting meaningless verse on Instagram. – PBS 12. VI. <https://www.pbs.org/newshour/arts/poetry/poet-trolling-everyone-instagram-show-social-media-glorifies-pop-poetry>
- Gasparov, Mikhail 1996.** A History of European Versification. Oxford: Clarendon Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198158790.001.0001>
- Gurtis, Alex 2018.** Instapoetry – the polarizing new poetry style that is making poetry relevant again. – Odyssey 10. I. <https://www.theodysseyonline.com/instapoetry>
- Hill, Faith; Yuan, Karen 2018.** How Instagram saved poetry. – The Atlantic 15. X. <https://www.theatlantic.com/technology/archive/2018/10/rupi-kaur-instagram-poet-entrepreneur/572746/>
- Hines, Morgan 2021.** A ‘renaissance’ is upon us: Interest in poetry on the rise after year of pandemic, chaos. – USA Today 8. II. <https://eu.usatoday.com/story/entertainment/books/2021/02/08/could-renaissance-coming-poetry-wake-pandemic/6256821002/>
- Iser, Wolfgang 1974.** The Implied Reader: Patterns of Communication in Prose Fiction from Bunyan to Beckett. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Jakobson, Roman 1960.** Closing statement: Linguistics and poetics. – Style in Language. Toim Thomas Sebeok. Cambridge, Mass.: MIT Press, lk 350–377.
- Korp, Hanna Linda 2019.** Luuletu luule päästab luule. – Sirp 12. VII.
- Kovalik, Kate; Curwood, Jen Scott 2019.** #poetryisnotdead: understanding Instagram poetry within a transliteracies framework. – Literacy, kd 53, nr 4, lk 185–195. <https://doi.org/10.1111/lit.12186>
- Leach, Samantha 2021.** The second wave of Instagram poetry is here. – Bustle 18. III. <https://www.bustle.com/entertainment/the-second-wave-of-instagram-poetry-is-here>
- Leerssen, Joep 2021.** Emotive communities: The Lyric as form, affect and platform. [Suuline ettekanne.] – The Factor of Lyrical Poetry in the Formation of Literary Cultures. 14th international conference of the Estonian Association of Comparative Literature. 1.–3. XI 2021, Tartu Ülikool. <https://www.uttv.ee/naita?id=31748>
- Lloyd, Andrew 2019.** I faked my way as an Instagram poet, and it went bizarrely well. – Vice 12. IX. <https://www.vice.com/en/article/zmjmj3/instagram-poetry-become-successful-scam>
- Loog, Alvar 2019.** Autori surm vs. autori sarm? – Postimees 5. XI.
- Lord, Albert 1960.** The Singer of Tales. Cambridge: Harvard University Press.
- Maher, John 2018.** Can Instagram make poems sell again? – Publishers Weekly 2. II. <https://www.publishersweekly.com/pw/by-topic/industry-news/publisher-news/article/75976-can-instagram-make-poems-sell-again.html>
- Nestor, Siim 2019.** Eesti tipp-40 muusikas: SoundCloudi popräpp pommitab Eesti lugude tabelit. – Eesti Ekspress 3. VI.
- Nohria, Aarushi 2020.** Copy and paste by Rupi Kaur. – The Daily Campus 19. XI. <https://dailycampus.com/2020/11/19/copy-and-paste-by-rupi-kaur/>
- Pâquet, Lili 2019.** Selfie-help: The multimodal appeal of Instagram poetry. – The Journal of Popular Culture, kd 52, nr 2, lk 296–314. <https://doi.org/10.1111/jpcu.12780>
- Parry, Milman 1930.** Studies in the epic technique of oral verse-making. I. Homer and Homeric style. – Harvard Studies in Classical Philology, kd 41, lk 73–147. <https://doi.org/10.2307/310626>

- Pate, Alexs 2010.** In the Heart of the Beat: The Poetry of Rap. African American Cultural Theory and Heritage. Lanham, Maryland–Toronto–Plymouth, UK: The Scarecrow Press, INC.
- Peegel, Mari 2008.** Chalice esitati kultuurkapitali luulepreemia kandidaadiks. – Eesti Päevaleht 7. II.
- Qureshi, Huma 2015.** How do I love thee? Let me Instagram it. – The Guardian 23. XI. <https://www.theguardian.com/books/2015/nov/23/instapoets-instagram-twitter-poetry-lang-leav-rupi-kaur-tyler-knott-gregson>
- Rao, Sonia 2017.** Few read poetry, but millions read Rupī Kaur. – Boston Globe 11. X. <https://www.bostonglobe.com/arts/books/2017/10/10/few-read-poetry-but-millions-read-rupi-kaur/WhIaCDVOZJHyWfTMX3uojP/story.html>
- Ringvaade 2021** = Sotsiaalmeedia luuletaja Lauri Räpp: kirjutan oma sisetunde pealt. – Ringvaade 25. X. <https://menu.err.ee/1608381785/sotsiaalmeedia-luuletaja-lauri-rapp-kirjutan-oma-sisetunde-pealt>
- Rooste, Jürgen 2017.** „Täna mo värsid on vihased” ehk Beebilõusta poeesia lühianatoomia. – Sirp 16. VI.
- Trust, Gary 2019.** Billboard Hot 100 Top 10s in 2019 are, on average, 30 seconds shorter than last year. – Billboard 6. IV. <https://www.billboard.com/pro/hot-100-top-10s-30-seconds-shorter-2019/>
- U.S. Trends in Arts Attendance and Literary Reading: 2002–2017.** A First Look at Results from the 2017 Survey of Public Participation in the Arts. National Endowment for the Arts, september 2018. <https://www.arts.gov/sites/default/files/2017-sppapreviewREV-sept2018.pdf>
- Vaher, Berk 2006.** Nädala raamat. [„Eesti räpptekstide kogumik?]. – Eesti Ekspress 8. VI, lk B13.
- Viiding, Kristi 2021.** 1648: Joachim Rachel's turn in the early modern humanist poetry in Livonia. [Suuline ettekanne]. – The Factor of Lyrical Poetry in the Formation of Literary Cultures. 14th international conference of the Estonian Association of Comparative Literature. 1.–3. XI 2021, Tartu Ülikool. Abstrakt: <https://sisu.ut.ee/eacl2021/node/34348>
- Viires, Piret 2009.** The new elite: from digital literature to a printed book. – Interlitteraria, kd 14, nr 1, lk 247–255.
- Viires, Piret 2013.** Digimodernistlik eesti kirjanik. – Methis. Studia humaniora Estonica, nr 11, lk 9–21. <https://doi.org/10.7592/methis.v8i11.999>
- Viires, Piret 2017.** Digitaalse kirjanduse defineerimisest ja periodiseerimisest. – Philologia Estonica Tallinnensis, nr 2, lk 146–171. <https://doi.org/10.22601/PET.2017.02.08>
- Viires, Piret 2020.** Uued loomevõimalused internetis. Märkmeid sotsiaalmeedia kirjandusest. – Methis. Studia humaniora Estonica, nr 26, lk 217–236. <https://doi.org/10.7592/methis.v21i26.16917>
- Väljataga, Märt 2021.** Üks korralik kirjandus? Mõttevahetus: XXI sajandi eesti kirjandus. – Looming, nr 10, lk 1411–1419.
- Watts, Rebecca 2018.** The cult of the noble amateur. – PN Review 239, kd 44, nr 3. https://www.pnreview.co.uk/cgi-bin/subscribe?item_id=10090

Rebekka Lotman (sünd 1978), PhD, Tartu Ülikooli kultuuriteaduste instituudi maailmakirjanduse kaasprofessor; Tallinna Ülikooli Kirjastuse peatoimetaja (Narva mnt 25, 10120 Tallinn), rebekka.lotman@tlu.ee

---

Evasive poetry: Some observations and notes on Estonian rap and Insta-poetry

Keywords: cyberliterature, Instagram poetry, rap poetry, poetics, semiotics of poetry

According to statistics, over the last decade, and especially during the last five years, the importance of lyrical poetry as an art form in Western culture has started to grow again. The increasing popularity of both written and oral poetry is associated with the emergence of new media. Here, the platforms of the written poetry are text, photo or/and video sharing social networking services (at first Tumblr, now primarily Twitter, Instagram, and Facebook), and of the oral poetry audio and video distribution media services (SoundCloud, Spotify, YouTube). Therefore, written poetry is no longer only traditional bookish poetry, and oral poetry is no longer confined to folklore.

The aim of this article is to examine some attitudes and issues related to the emergence of this digital era poetry and to outline its main features and mechanisms of meaning. The analysis focuses on Estonian Insta-poetry and rap, studying how these subtypes of poetry, which originate from English-speaking cultures, have emerged after a time gap in a smaller literature and how they have changed the audience, the authors, and the meaning-making of poetry. Here, nine more or less intertwined levels that help to understand this turn in poetry are distinguished: (a) the primacy of a single poem, (b) two-way communication, (c) instant emotive communities, (d) the new lyrical self, (e) the intention of genuineness, (f) ephemerality, (g) brevity, (h) new textual relations, (i) visuality/intonation.

Rebekka Lotman (b. 1978), PhD, University of Tartu, Faculty of Arts and Humanities, Institute of Cultural Research, Associate Professor of World Literature; Tallinn University Press, Editor-in-Chief (Narva mnt 25, 10120 Tallinn), rebekka.lotman@tlu.ee